והיה ביום ההוא

חמישה עשר דורות עוסקת משפחת בר־ששת בייצור שופרות. זה התחיל ב־1345 זרים לא נכנסים, סודות מקצוע. ורדי פרנקפורט נכנסה לקודש הקדשים

„אמר הקדוש ברוך הוא: תקעו לפני בשופר של איל, כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם, כאילו עקדתם עצמכם לפני" ומשום זה נאמר בתפילת ראש השנה „ועקידת יצחק לזרעו, היום ברחמים תזכור". „בשעה שהקדוש ברוך הוא עולה ויושב על כיסאו בדין, מיד תוקעים בשופר ומידת הדין מסתלקת ומידת הרחמים מתקרבת".

סוד עשיית השופר, הוא מקצוע העובר מאב לבן. בארץ ניתן אולי, לספור את העוסקים במלאכה זו על אצבעות יד אחת. במשפחת בר ששת חמישה עשר דורות של עושי שופרות. עוד בשנת 1345 החל רבי יצחק בר ששת בהכנת השופרות במרוקו ולמה בר ששת? אביו היה המודיע על כניסת השבת ונקרא שמו ששת, ומכאן נקרא בנו, רבי יצחק, בר (בן) ששת, ושם זה נותר כשם משפחתם. כיום כאמור, מנהל את עיסקי השופרות הדור החמישה עשר, צבי, ממשיך במסורת המשפחתית, מגיל שש הוא מסתובב בבית המלאכה, מתבונן ולומד. בשנת 1976 כאשר השתחרר מצה"ל נסע צבי לביקור בארה"ב והאב היה בטוח שהוא עצמו יהיה אחרון עושי השופרות. המעניין הוא, שבמסורת הזו, בכל הדורות, תמיד היה הממשיך, הבן השני בעסק" – מספר צבי בר ששת „כי זו עבודה פיזית קשה. אבל אבי לא יכול היה לעבוד כבר והבנים הפכו את בית המלאכה לחנות בשביל אבא ואני המשכתי את העסק".

במשנה אמרו: „שופר של ראש השנה של יעל, פשוט (לא כפוף) ופיו מצופה זהב. שופרות של תעניות, של זכרים (אילים), כפופים ופיהם מצופה כסף". השופר של ימנו הוא מקרן האיל. במקומות בודדים, כמו בתימן, הוא מקרן היעל ארוך ומפותל וקול תקיעתו מעורר אימים. בעדות אשכנז נוהגים לתקוע בשופר כפוף, כפי שרמזו חז"ל: לבו של אדם יהיה באותו יום כפוף ושחוח לפני ה". בעבר הרחוק השתמשו לעשיית השופר בקרן איל הבר. כיום מייבאת משפחת בר ששת את הקרניים ממרוקו, שם, הם טוענים, ישנן הקרניים הטובות ביותר. הקרן מגיעה במצבה הטבעי, כפי שניסרו אותה מעל לראשה של החיה. חסרת ברק, מחוספסת ומלאה במח עצמות. צבי מקפיד, שהקרניים שהוא מזמין יהיו לפחות באורך של חצי מטר, שכן הבלאי בעבודה גדול. יש להוריד מכאן ומכאן ולכן הוא אומר, צריך שיהיה מהיכן להוריד, שכן שופר שצריך להיות באורך מסויים, שיהיה יפה וטוב (למרות שכל גודל הוא תקין וכשר).

למעלה, בבית המלאכה, מתגוללות מאות קרניים כאלה, במצבי עבודה שונים. מלבד המכונה המשייפת, כל הכלים האחרים פשוטים ביותר, מאולתרים בידי בני המשפחה. מלחציים בנות מאתיים שנה מבער, כעין תנור אפיה קטן לעיקור הקרניים ומכשירים ידניים שונים, כמו סכין פשוטה, שצורתה שונתה, מקדחה תוצרת בית ועוד. במקצוע הזה אומר צבי בר ששת „כל אחד דואג לעצמו לכלים. לקנות משהו במיוחד לזה, אי אפשר, איש לא מייצר דברים כאלה. לכן כל משפחה אירגנה לעצמה במשך השנים כלי עבודה המתאימים לשיטות שלה"

השופר

קרן של האייל, או היעל לתקיעה ביום שמחה, מועד וראשי חודשים.

תוקעים בו בראש השנה, כדי לעורר את העם לתשובה, במוצאי יום כיפור לאמירת סליחות ובתעניות ציבור. לפנים, היו תוקעים בשופר בשעת קידוש החודש, בהתקדש שנת היובל, בערב שבת. וכן להזעיק את אנשי העיר ללווית המת. השופר משמש בידי הדיינים להטיל חרם או להכריז איסור את היתר.

בקול שופר ניתנה התורה על הר סיני, נכבשה יריחו ונפלו חומותיה. גדעון ניצח את המדיינים בקרב ודוד העלה ארון ה' ירושלימה. בשופר, הזעיקו את העם לגיוס בקרב, הזהירוהו מפני סכנה ובישרו ניצחון, המליכו מלכים, ובשופר יתקעו עם בוא המשיח.

שנים

לפי המשנה חייב אדם מישראל לשמוע בראש השנה תשע תקיעות. סדר התקיעות שלוש פעמים „תקיעה, תרועה, תקיעה".

חכמים קבעו: שעור תקיעה כשלוש תרועות ושעור תרועה כשלוש יבבות. אולם נעלם מאיתנו קול היבבה, אם הוא גניחה או יללה. לכן התקין רבי אבהו מקיסרי במאה הרביעית כדי לצאת ידי ספק, להוסיף עוד שלושה קולות „שברים" שקולם נשמע כשל גניחה והתרועה תשמע כיללה. וכך אמר הרמב"ם: „תרועה זו האמורה בתורה נספק לנו בה ספק, לפי אורך השנים ורוב הגלות ואין אנו יודעים היאך היא: אם היא היללה שמיללות נשים ביניהן בעת שמייבבות, או האנחה בדרך שייאנח אדם, פעם אחר פעם, כשידאג ליבו מדבר גדול, או שניהם כאחד. לכן אנו עושים הכל: היללה היא שאנו קוראים „תרועה" והאנחה זו אחר זו היא שאנו קוראים אותה „שלושה שברים" מספר התקיעות שחייב אדם לשמוע בראש השנה הוא שלושים וזהו סדר התקיעות בימינו: תקיעה, שברים, תרועה, תקיעה. שלוש פעמים: תקיעה, שברים תקיעה. ושלוש פעמים תקיעה תרועה תקיעה. במרוצת השנים הוסיפו ברוב העדות, עוד שלושים קולות באמצע התפילה למלכיות וזכרונות ושופרות סה"כ תשעים ולסיום משלימים עוד עשרה קולות עד מאה. בעדות תימן למשל, תוקעים שבעים קולות ומשלימים בסוף בעוד שלושים. אשכנזים מסיימים בתקיעה גדולה, קול שופר ממושג אחד, ספרדים משלימים נוסף למאה הקולות עוד תרועה גדולה קול יללה נוקב.

תוקעים ביום ולא בלילה ואין אוכלים לפני התקיעות. זמן התקיעות ברוב העדות לאחר תפילת שחרית, אולם יש התוקעים בלי ברכה, שלושים תקיעות עם הנץ החמה כדי לקדם יום שמצוותו בשופר. בבית המקדש תקעו גם בשבת ובמקומות מסויימים נהגו כך גם לאחר החורבן. אולם, נקבע הדין, כשחל יום א' של ראש השנה בשבת, אין תוקעים ואומרים בתפילה „יום זכרון תרועה" במקום „יום תרועה".

הרב שעיה הרצל: תקיעה בשופר, מדוע

המעמד המרשים, המרגש והעיקרי של ראש השנה הוא „תקיעת שופר", בשעה שהתוקע עומד על בימת הקריאה - שם קוראים בתורה-שבבית הכנסת ותוקע את תקיעות השופר... וכלשון חכמינו ז"ל: „מצוות היום ראש השנה בשופר, כי עיקר ייחודו של ראש השנה כיום הדין בא לביטוי במצוות תקיעת השופר, העומדת במרכז היום הקדוש; כמפורש בתורה (ויקרא כג־כד): „בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קודש".

משינוי לשון הכתוב בספר במדבר (כט־א): „ובחודש השביעי... יום תרועה יהיה לכם", למדנו כי ישנן כאן שתי הגדרות לתקיעת שופר בראש השנה: „יום תרועה" ו„זכרון תרועה". „יום תרועה" מוסב על ראש השנה כשחל ביום חול, אז, הלא תוקעים בשופר. „זכרון תרועה" מוסב על ראש השנה שחל בשבת, אז אין אנו תוקעים בשופר, והיום מהווה זכרון תרועה בלבד. השנה, שני ימי החג של ראש השנה חלים בימי חול, נזכה לשמוע את קול השופר כפשוטו, „יום תרועה יהיה לכם".

מטעמי המצווה

הרמב"ם ז"ל מונה מספר טעמים למצוות תקיעת השופר, ביניהם: א) תקיעת השופר מציינת, כי ביום זה ממליכים אנו את הקדוש ברוך הוא למלך על כל הארץ; כי דרכם של מלכים, שעלו על כס המלוכה, היה לציין את המאורע בתקיעת שופרות. ואכן, תקיעת השופר כמבשרת מלכות ה' בעולמו, באה לביטוי בפסוקים רבים הנאמרים בתפילות ראש השנה כמו למשל: „כי ה' עליון נורא, מלך גדול על כל הארץ... עלה א־להים בתרועה ה' בקול שופר". ב) תקיעת השופר, מטרתה לעורר את זכויות האבות ולהזכיר ברגעים אלה תוך נוספת את סיפור עקידת יצחק ואת עמידתו בנסיון של אברהם אבינו. כפי שאמרו חכמינו ז"ל: „אמר הקדוש ברוך הוא; תקעו לפני בקרן של איל כדי שאזכור להם עקידת יצחק בן אברהם ויעלה זכרונם לפני". ג) התקיעה בשופר מזכירה או מעמד הר סיני, כאשר הכריז העם למרגלות ההר פה אחד: „נעשה ונשמע"! כפי שאנו אומרים בתפילת „מוסף" של ראש השנה „אתה נגלית בענן כבודך על עם קדשך לדבר עמם... בהגלותך מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצוות... בקולות וברקים עליהם נגלית ובקול שופר עליהם הופעת".

רבנו סעדיה גאון מנה עשרה טעמים לתקיעת השופר, את השלושה שהזכרנו ועוד שבעה טעמים נוספים, ביניהם: טבע השופר הוא להרעיד את נימי הלב ככתוב: „אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו". ובראש השנה בשמענו את תקיעת השופר מתמלא לבבנו פחד וחרדים אנו בתשובה. ועוד, קול השופר מזכיר לנו את קיבוץ גלויות שיהיה בעת ביאת המשיח, ככתוב: „והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנידחים בארץ מצרים" ואנו מתפללים שיום זה יהיה במהרה בימינו ממש.

סדר תקיעת שופר

לפני תקיעת שופר מברך התוקע, שהוא בעצם מייצג את כל אחד ואחד מאתנו, שהרי חובת התקיעות היא על כולנו, שתי ברכות: 1) ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו לשמוע קול שופר. 2) ברכת שהחיינו, ואנו הציבור צריכים לכוון לצאת ידי חובתנו בברכות ותקיעות אלו, ומשום כך אסור להפסיק בדיבור וכדומה בין הברכות עד לאחר גמר התקיעות, פרט לענית אמן.

יש הנוהגים לומר לפני תקיעת שופר, את הפרק מ"ז מספר תהילים. בנוסף לכך אומרים גם את שבעת הפסוקים: מן המיצר קראתי ה' ענני במרחב, ה' קולי שמעה כחסדך... ראש דברך אמרת... ערוב עבדך לטוב... שש אנכי על אמרתיך... טוב טעם ודעת למדני... נדבות פי רצה נא ה'... - ששת הפסוקים האחרונים בנויים בשיטת האקרוסטיכון, וראשי תיבותיהם מצטרפים למלים: „קרע שטן" - רמז ברור לכוחה של תקיעת שופר לסגור את פי השטן מלקטרג. בנוסף לפסוקים אלו מוסיפים גם את הפסוק „עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר".

מי שאינו יכול ללכת לבית הכנסת ורוצה לשמוע תקיעת שופר, יכול לשמוע (ביום ר"ה) מן הבוקר - משעת נץ החמה עד שקיעת החמה.

חכמינו ז"ל הפליגו מאד בגודל חשיבות קיום מצוות תקיעת שופר, ומשום כך חשוב להשתדל שכל יהודי ויהודי יקיים מצווה חשובה זו. מכאן גם המקור למנהג של חסידי חב"ד בארץ ובתפוצות לזכות את כל ישראל (בין יתר המצוות) בשמיעת קול השופר, אם זה בבתי זקנים, בתי סוהר, בתי רפואה וכדומה...

תקיעות מסוג אחר

ישנו עוד סוג תקיעות... מבן שאין כוונתי כאן לסוג כזה שאין בה ריח של מצווה או מסורת (כדוגמת התקיעות של עובדי התעשיה האוויריית...), אלא אין בה את מצוות התורה - בתור אחת ממצוות התורה. לדוגמא: התקיעות שתוקעים בחודש אלול שמקורן „מנהג ישראל" (ידוע שגם מנהג ישראל תורה היא, רק מבן שמצווה המפורשת בתורה חמורה היא יותר...), עיקר סיבת המנהג הוא כדי להתעורר בתשובה בעריכת חשבון נפש אמיתי לפני היום הדין, „ראש השנה" הבא עליו לטובה. מעין זה הוא הדבר לגבי תקיעות שופר ביום תענית ציבור קבוע (לע"ע) או בעת צרה ר"ל שזועקים ומשוועים לה', (ראה בספר במדבר י' ט"י).

תקיעת שופר בנעילה

ביום הכיפורים אחר תפילת נעילה - עם צאת הכוכבים - תוקעים בשופר תקיעה גדולה אחת (ויש הנהגים לתקוע תקיעה, שברים, תרועה ותקיעה...) ואומרים: „לשנה הבאה בירושלים". לתקיעת שופר זו מספר טעמים, ביניהם: סימן לסילוק השכינה ששרתה עמנו ביום הקדוש הזה, כמו שנאמר: „יעלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר", ועוד אמרו: שזוהי תרועת בחון שניצחנו את השטן בדין ויצאנו זכאים בדין ונמחלו עוונותינו, כחוזרים ממערכי המלחמה לאחר הניצחון, שמריעים ותוקעים. ביום הכיפורים קיבל משה רבינו את הלוחות האחרונים וכשירד מן ההר תקעו בשופרות, לפיכך קבעו תקיעה לדורות. ועוד אמר: שזוהי הכרזה שמוצאי יום הכיפורים הוא יום טוב (חג), ובת קול יוצאת ואומרת: „לך אכול בשמחה את לחמך".

הברכה

יהי רצון שנזכה לשמוע קול שופר בהכללת כל הכוונות הטובות הרצויות ובכך נזכה לפעול ישועות ונחמות לנו ולכל ישראל, והעיקר, שתבוא הגאולה על כלל ישראל בקרוב ממש ואז נשמע את קול שופרו של משיח צדקנו.

במרוקו ועבר לחיפה.

נעשה הדבר, שוב סוד מקצועי. הפיה שונה בעדות השונות אשכנזים ספרדים, תימנים - ומותאמת לקולו של השופר הרצוי על אותה עדה. האשכנזים אוהבים שופר בעל קול בכייני, הספרדים מעדיפים קול עבה „בעל בית", כפי שמגדיר זאת בר ששת ואילו התימנים אוהבים שופר שקול תקיעתו מעורר איימים. אם השופר נעשה בהזמנה מיוחדת (ויש כאלה), אזי נעשית הפיה במותאם לפיו של התוקע.

ועכשיו מגיע החלק הקשה ביותר, שהוא היישור. הקרן מגיעה כשהיא מפותלת מאוד ויש ליישרה. שופר לאשכנזים, ישר בתחילתו ומפותל בסופר. בתוב ששופר ימני (שופר כפוף לימין) מהודר יותר. יש המפרשים, שימינו של האייל שהוא שמאלי בתקיעה. ויש אומרים ימני בתקיעה. בכך בעצם נפתרה הבעיה הכל הולך. בעדות ספרד, מעדיפים קרן ישרה, הפונה כלפי מעלה, בר ששת מנמק זאת בכך, שבעבר נאסרה על היהודים נשיאת שופר ותקיעה והיה צורך להבריח את השופר, כשהוא „תקוע" בחגורת המיכנסיים ועל כן, מסיבות פראקטיות, עליו להיות ישר. עניין של הרגל. מה שכן, שופר ישר עולה פי שלושה משופר מפותל, מאחר והדבר דורש תהליך חימום מיוחד במינו (שוב סוד מקצועי) שהוא מסובך מאוד והבלאי בו גדול (כל שופר שני נשבר). תהליך החימום צריך להיעשות בקפידה, מסבירים כאן. כשהקרן מגיעה לנקודת חום מסויימת, ניתן לכופף אותה. וכשהיא מתקררת הרי שהיא חזקה כפלדה אבל חוסר תשומת לב לשבריר שניה וחום גבוה מדי, גורמים לקרן להתרכב עם חמצן והתוצאה התפוררות הקרן לאפר.

לסיום, משייפים את הקרן (הפעם במכונה) עד שהיא נעשית מבריקה וחלקה ומשכים אותה בשמן כבשים (שיהיה מימינו) יש המזמינים שופר מהודר יותר ועליו חריטה של סמל יהודי, כמו: מגן דוד או מנורה. משום הידור מיצווה, נהגו בימי הביניים לצפות את השופר בזהב או כסף וכן לצבעו בגוונים רבים, אולם דעת חכמים לא היתה נוחה מזה, מחשש שנוי קולן של השופר. החכמים התירו לחקוק בו פסוקים, אותיות או צורות (מתנך שולחן ערוך).

גם בשופרות יש ויש. אלה המזמנים ע"י החניות, הם פשוטים מאוד. לא כדאי להשקיע, אמר בר ששת כי לא מוכנים לשלם. את אלה שהם עושים למכירה בחנותם שלהם, הם עושים מהודרים יותר. לפעמים עושים שופר בהזמנה ואז כדאי להשקיע. „מי שקרנה אצלי זה כאילו חתונה. רק המוות יפריד בינינו" מצהיר צבי. „לשופר כזה יש אחריות ותמיד אפשר לחזור, לתקן ולשפץ". והמחירים? על מחירים לא אוהבים לדבר כאן, נותנים אומדן כללי. הזולים ביותר, אלה ההולכים לחניות מתחילים בעשרה שקלים, המהודרים עשויים להגיע למחיר של שלש מאות שקלים ויותר.

בימים אלה, שלפני ראש השנה, יש תנועה גדולה של בעלי תקיעה בחנות הקטנה, נבנסים, ממשיכים, מרימים, מניחים על שפתיים לבדיקת הפיה, נשמים עמוק ותוקעים. כל אחד תקיעה שונה תלוי באיש ובעיקר בעדה. „אומרים שתקיעה זו חכמה" טוען בר ששת „לא יודע למה, זה כמו חזנות. אני ואבי יודעים לתקוע בכל שופר, כאילו הוא השופר הטוב ביותר".

על בעל תקיעה נאמר שעליו להיות ירא שמים, נקי כפיים ובר לבב, לטבול במיקווה וללבוש לבנים לפני התקיעות. בבית המלאכה לשופרות של בר ששת, לא מכניסים לעבודה פועלים מבחוץ, שמא יודלף אחד מסודות המקצוע. בעולם כיום לא נותרו עושי שופרות וגם בארץ הולך מיספרם ופוחת. עוד מקצוע שנראה כי הוא נעלם אט אט. צבי אינו מאמין שבנו שלו ירצה להמשיך במקצוע. האם יהיה הוא אחרון עושי השופרות?

■ורדי פרנקפורט.

יתקע בשופר גדול...